III. Pilkapynai
Barrow Cemeteries

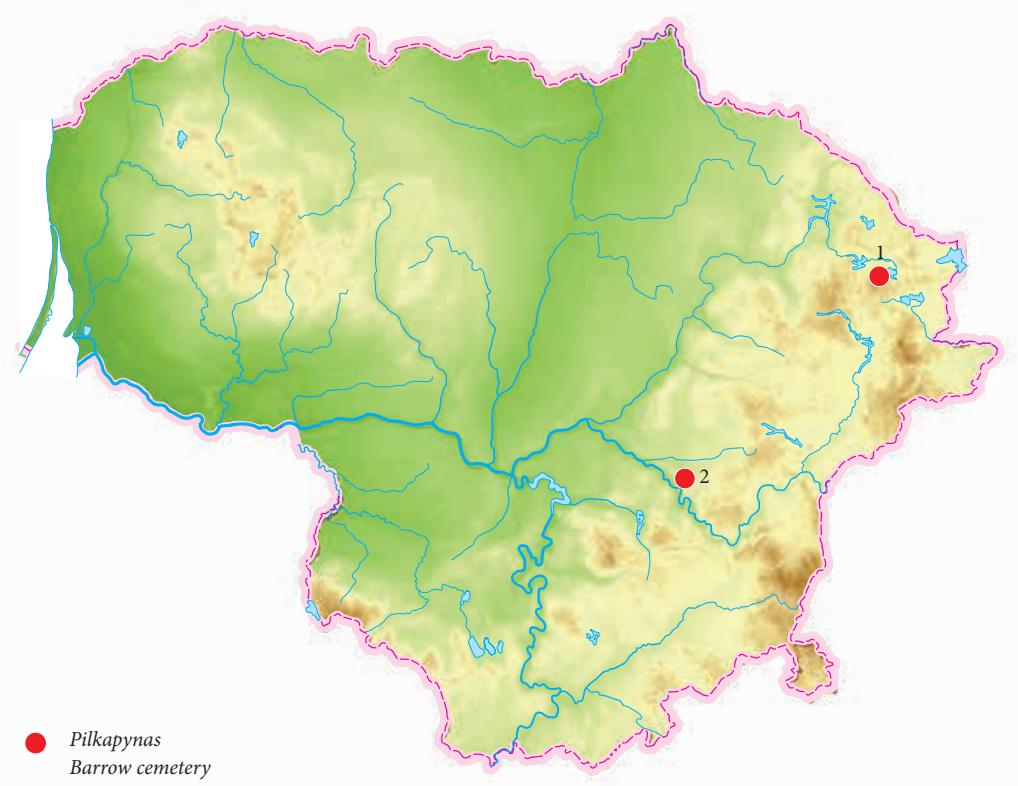

1. *Salakas*
2. *Vičiūnai (žr. IV)*

Karolis Duderis

Salako pilkapynas

2023 m. Salako pilkapyno, vadinamo Kurganais (UK 5711), teritorijoje (Zarasų r., Salako sen.) rekonstruojamo kelio ruože, patenkančiame į pilkapyno teritoriją, tęsti 2022 m. pradėti archeologiniai tyrimai (*ATL 2022 metais*, 2023, p. 103–106). Šiais metais vykdyti detalieji tyrimai (ištirti 2 pilkapiai ir 1 spėjamas pilkapis), vykdyti žvalgymai. Detaliųjų tyrimų metu ištirtos 4 perkasos (bendro 807 m^2 ploto) ir vykdyti žvalgymai 2620 m^2 plote (1 pav.). Iš viso tirtas 3427 m^2 plotas.

2023 m. atlikti pilkapių 14, 33 ir spėjamo pilkapio 34 tyrimai. **Perkasoje 1** tirto *pilkapio 14* skersmuo siekė apie 9,5–10,5 m. Pilkapio Š dalis (sampilas, dalis pilkapį juosusio griovio) buvo nukasta vykdant kelio įrengimo darbus XX a. II pusėje – kasant kelio griovį ir formuojant griovio išorinį šlaitą. Pilkapio sampilas piltas iš maišyto pilkšvai rudos spalvos smėlio su žvyro priemaiša. Sampilo grunte jokių su galimais palaidojimais sietinų dėmių ar perkasimų nefiksuota. Geriausiai išlikusioje vietoje (centrinėje dalyje) pilkapio sampilo aukštis siekė apie 0,8 m (su virš jo buvusiu miškožemio sluoksniu, kuris buvo apie 10 cm storio). Pilkapio sampilas buvo piltas tiesiai ant buvusio miškožemio, kurio storis siekė apie 20 cm. Po juo atidengtas įžemis (geltonos spalvos smėlis su rupaus žvyro priemaiša), kuriame su galimais palaidojimais sietinų perkasimų ar dėmių nebuvo fiksuota. Pilkapio sampilo skersmuo siekė 5,8–5,9 m (iki vidinio pilkapį juosusio griovio krašto). Pilkapį juosė pilkai rudos, tamsiai pilkos spalvos smėlingu gruntu išsiskyręs griovys apie 1,8–2,3 m pločio P dalyje, o link Š

1 pav. Tirtų pilkapių vaizdas iš R. K. Duderio nuotr.
Fig. 1. Barrows viewed from the E.

dalies platėjo iki 2,8–3,8 m pločio viršutinėje dalyje. Pilkapį juosęs griovys buvo V raidės formos skersinio pjūvio formos, su įvairiais nedideliais pagilėjimais, o Š pusėje – su praplatėjimais, kurie tarsi sudarė duobes. Pilkapio P pusėje buvo fiksuoti 3 takai, kurių plotis siekė apie 1 m, o ŠV pusėje buvo fiksuoti du takai, kurių plotis siekė 0,5 m ir apie 1 m. Pilkapį juosusio griovio dugnas fiksuotas 0,5–1,2 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus. Panašu, jog formuojant pilkapio sampilą pirmiausia buvo kasamas griovys, iš jo iškastas gruntas buvo pilamas į sampilą. Dalis grunto slinko į iškastą griovį, nes apatinėje griovio dalyje (0,3–0,5 m gylyje), fiksuotas pilkai rudos spalvos maišytas smėlis su žvyru.

Atlikus archeobotaninius tyrimus mėginių, paimtų iš pilkapį juosusio griovio, aptikta tik natūraliai miške augusių augalų makroliekanų. Atlikus radiokarbono datavimą nustatyta, jog pilkapis datuojamas 1243–1291 m. (751±31) (FTMC-TZ16).

Perkasoje 2 tirto *pilkapio 33* skersmuo siekė apie 11,5–12 m. Pilkapio Š dalis buvo pažeista per ankstesnius kelio griovio įrengimo darbus – dalis sampilo nukasta, stipriai apardyta pilkapį juosusio griovio Š dalis. Pagal geriausiai išlikusią dalį galima teigti, kad sampilo aukštis iki pagrindo siekė apie 0,8 m (su virš jo buvusiu apie 10 cm storio miškožemio sluoksniu). Pilkapio sampilas išsiskyrė pilkai rudos spalvos smėliu, maišytu su žvyru (2 pav.). Pilkapio pagrindą sudarė iki supilant sampilą buvęs tuometinis žemės paviršius – pilkos spalvos užkastas miškožemis, kurio storis siekė 10–20 cm. Po užkastu miškožemiu atsidengė įžemis – rudos spalvos smėlis su rupiu žvyru. Nei užkasto miškožemio sluoksnyje, nei įžemyje su galimais palaidojimais sietinų perkasimų ar dėmių nefiksuota. Pilkapio sampilo skersmuo siekė 8,2–8,4 m (iki vidinio pilkapį juosusio griovio krašto). Pilkapį juosė griovys, kuris išsiskyrė tamsiai pilkos spalvos smėlingu gruntu, jame

2 pav. Pilkapio 33 sampilo skersinis pjūvis. K. Duderio nuotr.

Fig. 2. A cross-section of the mound of barrow 33.

buvo degėsių ir angliukų priemaišų. Pilkapį juosusio griovio plotis siekė nuo 1–1,5 m Š–ŠR dalyse iki 2–2,5 m P–PV dalyse. ŠR pilkapio griovio pusėje fiksuotas išplatėjimas iki 3 m, kuris sudarė tarsi duobę. Pilkapį juosęs griovys buvo U skersinio pjūvio formos, PV, ŠR ir ŠV pusėse turėjo iki 1 m pločio takus. Dugnas fiksuotas 0,5–1,1 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus. Panašu, jog formuojant pilkapį pirmiausia buvo kasami grioviai, iš jų iškastas gruntas buvo pilamas tiesiai ant buvusio miškožemio. Formuojant sampilą, dalis grunto užslinko į pilkapį juosusį griovį (iki 0,3–0,5 m storio nuo griovio dugno).

Pilkapio griovio ŠR dalyje, buvusiame apie 3 m pločio išplatėjime, atidengtas apie 1x0,7x0,6 m dydžio akmuo, vienoje jo plokštumoje buvo iškaltas 40x25 cm dydžio ženklas: apskritimas, nuo kurio eina kryžius su dviem kryžmomis ir puslankiu, žemiau apskritimo yra puslankis, žemiau jo kryžma, kurios galuose skersiniai (3 pav.). Beveik toks pat ženklas yra iškaltas ir ant Salako akmens, vadinamo Napoleono akmeniu (UK 5712), tik skiriasi tuo, jog virš puslankio šiame akmenyje iškalti du kryžiai su kryžmomis. E. Gudavičius mini akmenį su ženklais iš Salako, kuriame pavaizduotas analogiškas ženklas su data „1554“ virš jo ir įrašais šonuose (Gudavičius E. *Lietuvos istorija*. Vilnius, 1999, t. 1, p. 560). Panašu, jog šie akmenys traktuotini kaip po valakų reformos atsiradę riboženkliai, žymėję žemių valdas. Atlikus kelio įrengimo darbus, naujai rastas akmuo su ženklu buvo sugrąžintas į radimo vietą kelio griovio išorinėje pusėje.

Atlikus archeobotaninius tyrimus mėginių, paimtų iš pilkapį juosusio griovio, aptikta tik natūraliai miške augusių augalų makroliekanų. Atlikus radiokarbono datavimą nustatyta, jog pilkapis datuojamas 919–1024 m. (1078±30) (FTMC—TZ16).

3 pav. Pilkapio 33 griovyje rastas akmuo su ženklais. K. Duderio nuotr.

Fig. 3. An incised boulder unearthed in the ditch surrounding barrow 33.

Perkasoje 3 tirto spėjamo *pilkapio 34* likučiai (griovys) fiksuoti 11 m į V nuo tirtos perkasos 1. Atidengta struktūra buvo stipriai apardyta ankstesnių žemės judinimo darbų metu (formuojant kelio griovį ir jo išorinį šlaitą). Išlikęs buvo tik spėjamą pilkapį juosęs griovys, kurio ilgis Š–P kryptimis siekė apie 3,4 m, o plotis R–V kryptimis buvo apie 3,3 m. Menamo griovio plotis siekė 15 cm Š dalyje, o į P platėjo iki 30–40 cm. P dalyje menamo griovio plotis buvo apie 0,6 m. Griovio ribojamame plote (spėjamo pilkapio sampilo vietoje), įžemyje, fiksuotos 3 dėmės, jos sietinos su šioje vietoje augusiais medžiais – veikiausiai supuvusiomis medžių šaknimis ir kelmais. Griovio, išsiskyrusio tamsiai pilkos spalvos maišytu smėliu, dugnas atidengtas 20–25 cm gylyje. Su galimais palaidojimais siejamų perkasimų ar dėmių nefiksuota.

Atlikus archeobotaninius tyrimus mėginių, paimtų iš pilkapį juosusio griovio, aptikta tik natūraliai miške augusių augalų makroliekanų. Atlikus radiokarbono datavimą nustatyta, jog

pilkapis datuojamas 1083–1217 m. (905±30) (FTMC—TZ16).

Perkasoje 4, tirtoje tarp pilkapio 33 ir pilkapio 9, po supiltiniu žvyrkelio pagrindu, 10–30 cm gylyje, atidengtas įžemis su miškožemio likučiais, fiksuotos 5 dėmės, kurios šioje vietoje buvo susiformavusios nuo medžių šaknų, ištirtas perkasoje 2 fiksuoto pilkai rudos spalvos smėlingu gruntu išsiskyrusios dėmės (perkasimo) tęsinys. Perkasimas buvo apie 11,4 m ilgio R–V kryptimis ir 1–1,5 m pločio Š–P kryptimis. Išpreparavus perkasimą nustatyta, jog jis į įžemį įgilintas iki 5–80 cm gylio žemiau įžemio viršaus. Perkasime su galimais palaidojimais sietinų radinių neaptikta. Tikėtina, jog šis perkasimas galėjo atsirasti kasant gruntą dėl greta buvusių pilkapių sampilų formavimo.

Atliktų žvalgymų metu fiksuotas arba buvusio žvyruoto kelio sluoksnis, arba atidengtas iki supilant kelią buvęs tuometinis žemės paviršius – miškožemis. Kai kuriose vietose, po žvyro danga, pasiektas įžemis, kuriame su galimais pilkapiais, palaidojimais sietinų perkasimų ar dėmių nefiksuota.

Atliktų tyrimų rezultatai leidžia teigti, jog šie pilkapiai buvę supilti kaip simboliniai – juose nebuvo laidojama. 2000 m. E. Butėnas, tyręs apardytą pilkapį, taip pat nerado jokių palaidojimų. Tikėtina, jog šiais metais tirti pilkapiai, buvę pačiame pilkapyno pakraštyje, gali būti laikomi simboliniais arba jie buvo supilti, tačiau dėl nežinomų priežasčių juose niekas nebuvo palaidotas. Pilkapynas įrengtas negyvenamoje vietoje – atlikus archeobotaninius iš pilkapių griovių surinktų mėginių tyrimus fiksuotos tik natūraliai miške augusių augalų makroliekanos, t. y. pušinių šeimos augalų įvairios kankorėžių dalys, miltinių meškauogių sėklos ir keletas paprastosios avietės sėklų. Tipologiškai, remiantis bendru pilkapyno datavimu, šiais metais tirti pilkapiai turėtų būti datuojami I tūkst. II pusė–II tūkst. pradžia, ^{14}C datos rodo X–XIII a. II pusę.

Salakas Barrow Cemetery

In 2023, archaeological investigations resumed at the Salakas barrow cemetery (Zarasai district, E Lithuania), situated on the side of a road currently undergoing reconstruction. This particular section of the barrow cemetery dates from the second half of the 1st millennium to the beginning of the 2nd millennium AD. This year, the detailed excavations covered an area of 807 m^2 (2 burial mounds and 1 presumed burial mound were investigated), and the field survey covered an area of 2,620 m^2 (Fig. 1). The total area explored in 2023 was 3,427 m^2.

The excavations in trench 1 investigated barrow 14, which measured 9.5–10.5 m in length. The mound portion of the barrow reached 5.8–5.9 m in diameter and approximately 0.8 m in height. The ditch surrounding the mound was V-shaped in cross-section, 2.8–3.8 m wide, and 0.5–1.2 m deep. Three and two entryways were recorded on the S and NW sides of the barrow, respectively. Barrow 33 in trench 2 was 11.5–12 m in length; its mound portion was 8.2–8.4 m in diameter and around 0.8 m in height (Fig. 2). The U-shaped ditch surrounding the mound was 1–2.5 m wide and 0.5–1.1 m deep, with entryways located on the SW, NE, and NW sides. The NW part of the ditch yielded an incised boulder that measured around 1 x 0.7 x 0.6 m in size (Fig. 3).

Possible barrow 34, unearthed in trench 3, comprised a ring of dark grey soil measuring around 3.3–3.4 m in diameter, 0.15–0.4 m in width, and 0.20–0.25 m in depth. No structures associated with possible burials were found.